

FEKETE BALÁZS – H. SZILÁGYI ISTVÁN – KISS ANNA – ZÖDI ZSOLT
(SZERK.): *IUSTITIA KÖRÜLNÉZ. TANULMÁNYOK A „JOG ÉS IRODALOM”
KÖRÉBŐL* (BUDAPEST: SZENT ISTVÁN TÁRSULAT 2017) 260.

1. Amennyiben nem a társadalomtudományok vagy a jog és irodalom határterülete, a jogelmélet vagy jogbölcselet iránt érdeklődést mutató olvasók közé tartozna jelen recenzió írója, hanem például a sikermarketing területén fejtené ki tevékenységét, úgy a 2017-ben megjelent, a sorozatban a negyedik *Iustitia*-tanulmánykötet¹ piaci bevezetéséhez irándó szlogen hívószavai a „szabálytalan” és a „heterogén” lennének. Szabálytalan a kötet abban az értelemben, ahogyan egyik társszerkesztője, H. Szilágyi István fogalmazott az első kötet előszavában:

¹ FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István – KÖNCZÖL Miklós (szerk.): *Iustitia kirándul* (Budapest: Szent István Társulat 2009); FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István (szerk.): *Iustitia modellt áll* (Budapest: Szent István Társulat 2011); FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István – NAGY Tamás (szerk.): *Iustitia mesél* (Budapest: Szent István Társulat 2013).

„Ez a kötet »szabálytalan« – milyen különös érzés is ezt a szót egy jogásznak kimondani! Szabálytalan mindenekelőtt, ha a társadalomtudományi tanulmánykötetek megszokott, fegyelmezett formáihoz viszonyítjuk: a benne szereplő tanulmányok mind terjedelmüket, mind pedig kidolgozottságukat tekintve igen eltérőek – a szimpóziumi előadás szövegétől kezdve a hagyományos tudományos közleményeken át egészen a kismonográfiákig mindenféle írás található benne.”²

A heterogenitásról így vall a jelen kötet előszavát is jegyző társszerkesztő, Zódi Zsolt:

„A kötet vállaltan heterogén. Tartalmaz írásokat jogtudósoktól, gyakorló jogászoktól, tanároktól, íróktól. De talán ez a heterogenitás mutatja legjobban a „jog és az irodalom” mozgalom erejét, azt, hogy a jog és az irodalom határvidéke mennyire inspiráló, párbeszédre ösztönző terület.” (11. o.)

A jog és az irodalom sajátos „konfigurációja” elképzelhetetlen a jog(ász)i gondolkodásmód és tevékenység vállalt sokszínűsége, szabálytalansága nélkül immáron közel másfélszáz éve az Amerikai Egyesült Államokban később – angol közvetítéssel – Nyugat-Európában, majd örvendetes módon a 2000-es évek elejétől Magyarországon. Az Egyesült Államokban egy olyan korszak kezdeményezéséről volt szó, amelyben a jogászok mint az intellektuális elit része, saját „szakmájuk” művelésének határait átlépve egyszerre voltak a kultúra mint a politika „követői és mesterei”, egy születőben lévő nemzet „írástudói”.³ Hazai vonatkozásban találóan jegyzi meg Majtényi Balázs az egyik korábbi kötetről készült recenziójában, hogy

„[az] írások (ez talán a korábbi kötetekre is igaz) összességében nem egy kritikai jogelméleti iskola jellegzetességeit vonultatják fel, hanem inkább az a benyomása az olvasónak, hogy a szerzőket a közös bölcsészettudományi (és esetenként ehhez társuló általános társadalomtudományi) érdeklődésük kovácsolja egy csapatba. A csoportba való belépés (azaz a diskurzusban való részvétel) feltételeként a szépirodalomban való jártasság, valamint a bölcsészettudományi és az általános társadalomtudományi tájékozottság, és az ilyen ismeretek fontosságának felismerése szolgál”.⁴

A folyamat eszmei háttere, az egyetemes műveltség és a jogász tevékenység azon mintájának az idealizálása volt, amelynek keretében a jogászokra egyúttal mint polihisztorokra tekintettek, különös tekintettel az irodalomban való jártasságukra.⁵ Ebből a megközelítésből talán nem érdektelen meglátni az összefüggést a 19. szá-

² H. SZILÁGYI István: „Előszó” in FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István – KÖNCZÖL Miklós (szerk.): *Iustitia kirándul* (Budapest: Szent István Társulat 2009) 7.

³ Lásd részletesebben NAGY Tamás: „Jog és irodalom, kezdetek és eszmények, »Jog és irodalom« szimpózium” *Iustum Aequum Salutare (IAS)* 2007/2. 57–58.

⁴ MAJTÉNYI Balázs: „Recenzió Fekete Balázs – H. Szilágyi István – Nagy Tamás (szerk.): *Iustitia* mesél (Budapest: Szent István Társulat 2013) 238.” *Állam-és Jogtudomány* 2014/2. 93.

⁵ NAGY (3. l.) 62.

zadnak az individuumot előtérbe helyező korszellemén alapuló polihisztor-eszmény és ugyanezen kor nemzetközi szerzői jogfejlődését mozgató klasszikus, a romantikus művészi élményanyagon alapuló, a lánglelkű, isteni-génusz önálló szerzői attitűdje között. A művészetben jártas zseni előtt, akinek egyéni-eredeti szellemi alkotása védelmét először kétoldalú megállapodások, majd a formálódó szerzői jogi egyezmény nemzetközi szintre emeli, nem kisebb feladat áll – a zenére vonatkoztatva, Liszt Ferenc szavaival élve – mint

„az emberiség, a nép felemelése a Mindenség szelleméhez; miként ezt a »*Marseillaise*« bizonyítja. Ez az új zene a »humanista« zene, mely egyedül méltó a művészhez. A humanista zene tehát a népre támaszkodik és a nép szellemi emelkedését kell hogy szolgálja. E célból a zeneművészeknek szent világszövetséget kell alakítaniok [...]».⁶

Richard Wagner felfogásában a zene – a fentiekén túlmenően – politikai küldetést teljesít az egykorú szociális életforma megváltoztatása érdekében; az irodalmat, táncot, zenét a drámában újraegyesítő összművészeti (*Gesamtkunstwerk*) koncepciója, a totális művészet megvalósítására vonatkozó kísérlete jó néhány ponton mutat eszmei rokonságot a német egység formálódásával.⁷

2. A Iustitia-hagyományoknak megfelelően szabálytalan a kötet külső megjelenését illetően, hiszen egy impresszív és jelképrendszerek összességét magában foglaló könyvborító⁸ teszi vonzóvá a kötetet, amelyen Iustitia, az első kötethez hasonlóan, ismét leteszi kardját (pallosát) és mérlegét. Sokatmondó a falnak támasztott attribútumok és a fal dekorációját adó Anjou-liliomok együttes látványa.

Cimadó római istennőnk eltűnt, nincs jelen sem a kötetben, sem a borítón; ruházatan, szemkötőjén könnyítve *kirándul* talán a Saudek-ihlette ipusvárosi tájban,⁹ vagy éppen alapvető emberi intellektuális kíváncsiságtól vezérelve, a felfedezés örömeivel *körülnéz* új környezete megismerésére, vagy talán rácsodálkozással az életmódok sokszínű különbözőségére.

A kötet címválasztása és a vállalt heterogenitás azonban más irányt is kijelöl: körülnézünk az *óvatosság* (például az úttesten való átkelés), sőt esetlegesen olyan *bizonytalanság* okán is, mint amelyet Slavici gondolata ragad meg: „Amíg tágnak érzi maga körül a világot az ember, nem sokat törődik másokkal; mikor azonban szorult helyzetbe jut, jól *körülnéz*, hogy [...] nincs-e a közelben valaki, aki segíthetne.”¹⁰

4. A jelen tanulmánykötet, amely tizenöt tanulmányt, *Előszót* és Magyar Elemér *Cigány terroristák – cigánydráma* című alkotását foglalja magában, több szempontból is változtat a korábbi hagyományokon, így a címválasztás fenti megközelítései

⁶ Idézi KÓKAI Rezső – FÁBIÁN Imre: *Századunk zenéje* (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat 1961) 11.

⁷ Lásd a témáról részletesebben SZMODIS Jenő: „Richard Wagner és az állam- és jogtudomány” *Magyar Tudomány* 2012/szeptember 1090, www.matud.tif.hu/2012/09/08.htm.

⁸ A borítótérvet Drexler Dávid készítette H. Szilágyi István *Iustitia körülnéz* c. festménye alapján.

⁹ Utalás az első kötet borítójára, amelyet szintén H. Szilágyi István képe illusztrál Jan Saudek fotográfijának felhasználása alapján.

¹⁰ Ioan SLAVICI: *Anyja lánya* (Kolozsvár: Dacia 1981) 44.

egyaránt érvényesek lehetnek. A körülnézés a *felfedezés-kíváncsiság* kontextusában a műhelymunka, az új szerzői kör kibővülése okán indokolt.

A korábbi köteteket megalapozó tudományos szimpóziumok megszervezése, az ott elhangzott prezentációk, referátumok tanulmányra formálása, majd ezek kötetbe történő szerkesztése elsődlegesen a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Jogbölcseleti Tanszéke államelméleti munkacsoportja fiatal munkatársaihoz volt köthető. Ezúttal a műhelymunka, úgy tűnik, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete (MTA TK JTI) irányába tolódott át, hiszen a kötet szerzői közül többen (Könczöl Miklós, Zódi Zsolt), továbbá Fekete Balázs, Zódi Zsolt mint társszerkesztők az intézet tudományos munkatársai közé tartoznak.¹¹ A recenzens e helyen üdvözli Zódi belépését a csoportba, részvételét a diskurzusban, hiszen a több mint negyedszázados jogi oktatói, jogelméleti kutatói háttere, valamint gazdag élet- és szakmai tapasztalata, műveltsége előnyére válik a csapatmunkának. Az új szerző-társszerkesztő *A jog koherenciájának mítosza* című tanulmányt, valamint a kötet már hivatkozott személyes hangvételű, a korábbiakhoz képest nagyobb lélegzetű előszavát jegyzi.

Iustitia körülnézett és nagyszámú szerzői-kutatói kört talált; a már említett MTA TK JTI, továbbá a budapesti egyetemi vagy kutatói helyek (Kiss Anna szerző-társszerkesztő – OKRI; Bányai Ferenc – ELTE, Nagypál Szabolcs – ELTE/Békés Gellért Ökumenikus Intézet) mellett a Debreceni Egyetem (Szűcs Lászlóné Siska Katalin, Talabos Dávidné, Lukács Nikolett), a győri Széchenyi István Egyetem (Lanczendorfer Zsuzsanna), a Miskolci Egyetem (Gedeon Magdolna, Sárosi Pál) kutatói publikálták írásaikat. Kiss Henriett középiskolai tanár a végzős diákjaival közösen feldolgozott Radnóti-szövegelemzés, valamint Magyar Elemér jogász, drámaíró az említett új művének közreadásával járult hozzá a kötethez.

5. Az *Előszó* lendületesen, biztos kézzel vázolja fel a kötet irányát és az abban szereplő tanulmányok rövid lényegi összefoglalását, segítséget és eligazodást adva olvasónak, recenzensnek egyaránt. A tanulmányok eredetével azonban adós maradt, ám ismert, hogy 2014 májusán a kötetben szereplő tanulmányok túlnyomó többsége prezentáció formájában már elhangzott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara és a Magyar Jog- és Államtudományi Társaság közös rendezésében megtartott V. „Jog és irodalom” szimpózium keretében.¹² A tanulmánykötet legnagyobb volumenű írása Falusi Márton nevéhez kapcsolódik (*„Eb ura fakó Ugocsa non coronat.” Jog és irodalom, Sein és Sollen, valamint a haza és haladás Pikler Gyula, Somló Bódog, Jászai Oszkár és Ady Endre írásaiban*), amely a szerzőnek a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláján 2017-ben megvédett PhD-dolgozata III. fejezetének közlése. Egyet lehet érteni a szerkesztők választásával, mivel a tanulmány nemcsak a jelen kötet kiemelkedő munkája, de vélhetően (remélhetően) a hazai tudományos életben is nagy visszhangra talál. Eszmetörténeti megközelítésű, a vizsgált időszakra jellemző széles,

¹¹ A VI. Jog és irodalom szimpózium már az MTA TK JTI szervezésében került megrendezésre 2017 októberében, lásd jog.th.mta.hu/esemeny/2017/10/vi-jog-es-irodalom-szimpozium.

¹² A szimpóziumról szóló beszámolót lásd jogszvilag.hu/rovatok/életmod/jog-es-irodalom-szimpozium, továbbá www.debrecenijogimuhely.hu/hirek/136/.

alapos, eruditív műveltségű jogtudós nyelvezetén bravúrosan megszólaló szerző új perspektívában láttatja a 20. század kezdetén színre lépő polgári radikalizmus emblemikus alakjait, az egymással összefonódó pályafutásaikat és szellemi erőfeszítéseiket a haza és haladás programjának újrafogalmazása érdekében. A recenzió osztja a jelen tanulmány kapcsán a PhD-dolgozat opponensi véleményének azt a megállapítását, miszerint a haza és a haladás egymástól elszakított és szembeállított eszméit nem a jogtudósok (Pikler és Somló), s nem is a politikai esszéista és politikus (Jászi), hanem Ady költészete – mellyel megalapította a magyar politikai közösség modern identitását – volt képes leginkább harmonikusan összekapcsolni.¹³

6. A tanulmánykötet szerkesztési elvei főként a jog és irodalom hagyományos ketts megközelítésén, tehát a „jog az irodalomban” (*law in literature*) és a „jog mint irodalom” (*law as literature*) irányzatain alapulnak. Ez utóbbi szálát kevesebb – két – írás képviseli a kötetben; a már hivatkozott Zódi-tanulmány mellett Tóth J. Zoltán írása (*A jogi hermeneutika gyakorlata Magyarországon: az írott jogi normaszövegek értelmezésének módszerei a magyar felsőbírósági jogesetek tükrében*), amely egy igen figyelemre méltó kutatás eredményeit foglalja össze, bízva abban, hogy azok szélesebb szakmai olvasóközönséghez jutnak el. Vizsgálata tárgya, hogy a magyar bíróságok, különösen a felsőbíróságok a törvények és rendeletek értelmezése során a jogi normaszövegek értelmezésének lehetséges módszerei közül (ítélőtáblák, Kúria) melyeket használják ténylegesen, illetve milyen gyakorisággal.

Itt szükséges megjegyezni, hogy nemzetközi szinten a 'jog és irodalom'-kutatások legfrissebb irányaiban már négyes felosztást követnek. Példaként említendő María José Falcón y Tella közelmúltban megjelent monográfiája,¹⁴ amelyben a jog és irodalom normatív megközelítését az „irodalom joga” (*law of literature*), hermeneutikai megközelítését a „jog, mint irodalom” (*law as literature*), elbeszélő megközelítését az „irodalom a jogban” (*literature in law*), míg a kritikai megközelítést a „jog az irodalomban” (*law in literature*) irányzatai képviselik.¹⁵

A hazai szakirodalomban is ismert a klasszikus kétosztatú felosztás mellett további irányzatok megkülönböztetése. Tóth J. Zoltán egy korábbi írásában említi meg azokat a kutatási irányokat, melyek az irodalom jogára (*law of literature*) vonatkoznak, például szerzői joggal, irodalmi plágiumvitákkal stb. foglalkoznak, vagy irodalmi művekben (azok által) elkövetett bűncselekmények, szabálysértések vagy kártérítési követelést megalapozó polgári jogi (személyiségi jogi) jogsértések jogi szempontú elemzését tartalmazzák. Nagy Tamás alapján önálló ággként azonosítja az ún. „narratív jogtudományt” (*narrative jurisprudence*) vagy – másképpen – „jogi történetmondást” (*legal storytelling*), valamint azokat az „intertextuális elemzéseket”, amelyek azt mutatják meg, vajon „miként gyakorol és gyakorolt a múltban hatást egy-egy jogi szöveg valamely irodalmi mű szövegének a formálódására”. Szintén a jog és irodalom kutatási tárgyához tartoznak azok az elemzések, amelyek azt vizs-

¹³ H. SZILÁGYI István: „Opponensi vélemény Falusi Márton Jog és irodalom, haza és haladás a magyar eszmetörténetben című doktori értekezéséről” *Jogelméleti Szemle* 2017/4. 181, jesz.ajk.elte.hu/2017_4.pdf.

¹⁴ María José FALCÓN Y TELLA: *Law and Literature* (Leiden: Brill Nijhoff 2016) 290.

¹⁵ FALCÓN Y TELLA (14. l.) Chapters II–V.

gálják, hogy egy-egy konkrét irodalmi mű (vagy ezek valamely csoportja) hogyan befolyásolta a hatályos jog megváltoztatását, *de lege ferenda* elképzelések kialakítását vagy azok törvénné válását; amelyek a jogtudományt mint irodalmi műfajt fogják fel és művelik; végül pedig azok az elemzések is, amelyek a jogi szövegeket (jogszabályszovegeket, bírói ítéleti indokolásokat, keresetleveleket, fellebbezéseket stb.) mint esztétikai értékkel bíró műveket vizsgálják.¹⁶

Érdekeség, hogy a hivatkozott spanyol szerző megközelítésében az „irodalom joga” (*law of literature*) alatt a szólásszabadság alkotmányos joga, a büntetőjog területéről ismert rágalmozás, becsületsértés, a közösség elleni uszítás, szemérem-sértés, bitorlás mellett a szellemi tulajdonjogok kapnak hangsúlyt.¹⁷ A szellemi tulajdonnak hagyományosan két fő kategóriáját különböztetik meg: az iparjogvédelmet és a szerzői jogot. A szerzői jog részesíti védelemben az irodalmi, tudományos, művészeti alkotásokat, valamint – az ún. kapcsolódó jogok révén – a felhasználásukhoz kapcsolódó teljesítményeket. A szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. A szerzői jogi védelem nem függ alakítások teljesítésétől, valamely hatóság elismerő vagy regisztráló döntésétől: a szerzőt a mű létrejöttétől kezdve megilleti a szerzői jogok – a személyhez fűződő és a vagyoni jogok – összessége.

7. Az elméleti irányzatok felelevenítése nem volt véletlen, mivel meglepő szerkesztői választás eredményeként a kötet több írása nem a hagyományos irányzatok mentén, hanem egy harmadik csoport, az ún. „kultúrtörténet és jog” kategóriájával minősített – kontextusba nem helyezett – felosztás mentén született. Bár az *Előszó* által e kategóriába sorolt tanulmányok közül élvezetes olvasmányélményt nyújt Gedeon Magdolna írása a latinumi szenátusi határozat szövegelemzéséről, Szűcs Lászlóné Siska Katalin áttekintése Jessica Duchen családregegye kapcsán a kultúrák keveredéséről és összeütközéséről, ahol kérdéses, hogy a szövegben felhasznált regényidézeteket a szerző fordította a lábjegyzetben jelzett angol kiadásból vagy N. Simonyi Ágnesnek a hazai kiadáshoz készült műfordítását használta fel. Lanczendorfer Zsuzsanna kiválóan dolgozta fel két Győr-Moson-Sopron megyei népballada alapjául szolgáló gyilkosság történetének jogi hátterét. Szerzői jogi aspektusból megjegyzendő, hogy a kontinentális szerzői jogi rendszerekben, így Magyarországon is, a folklór kifejeződései nem részesülnek jogi védelemben, mivel nem azonosítható a szerzői jog alanya, a szájról szájra terjedő művek esetében az eredeti szerző nem kereshető vissza, így a jog és irodalom tárgykörébe jobban illeszkedő lenne a balladai homállyal fedett, titkokkal teli bűnügyek, nyomozások, peres eljárásokat feldolgozó irodalmi alkotások bemutatása.¹⁸ Recenzens mindazonáltal reményét fejezi ki, hogy a szerzőnek a valóság és a folklórszövegek viszonyát érin-

¹⁶ Tóth J. Zoltán: „A »jog és irodalom« felhasználása az egyetemi oktatásban” in FEKETE–H. SZILÁGYI–NAGY 2013 (1. lj.) 233.

¹⁷ H. SZILÁGYI (13. lj.) 4–8.

¹⁸ A kortárs hazai irodalomból egy példa lehet az 1953/54-es törökszentmiklósi lánygyilkosságokat, Jancsó Piroska – ártatlan? – gyanúsításának történetét feldolgozó regény [RUBIN Szilárd: *Aprószentek* (Budapest: Magvető 2012) 278.], vagy az annak felhasználása alapján készült szindarab (Németh Gábor: *Ahol a farkas is jó*), amelyet 2014-ben Gothár Péter állított színpadra a budapesti Katona József Színház kamaraszínpadán.

tő jelen és más korábbi kutatásai eljutnak a folklór, a hagyományos kulturális kifejezések iránt nyitott, szélesebb olvasóközönség számára.

A felsorolt példák ellenére nemcsak Iustitia néz körül az *óvatosság*, a *bizonytalanság* okán, egyúttal felvetve számos kérdést: miért volt szükség négyévi hiátus után a jog és irodalom interdiszciplináris kutatásain kívül eső vagy tágabb kategóriába sorolható írások beemelésére a jelen kötetbe? Képezhetik-e a Iustitia-tanulmánykötetek fórumát irodalmi első közléseknek, pedagógiai felméréseknek, avagy viccgyűjteménynek, lehet-e annales vagy konferenciakiadvány, betölthet-e időszakos periodika szerepet? Recenzens úgy véli nem, hiszen a már referált munkák mellett a jog és irodalom hazai kutatóműhelyeiből is elsőrangú és elegendő munitió áll rendelkezésre a kötet szerkesztésére; ezt a megállapítást a „jog az irodalomban” irányzat képviselőiben különösen Kiss Anna (*A tisztességes eljárás negatív tükré Kafka fegyvergyarmatán*), Könczöl Miklós (*Ítékezés és retorika Platón Gorgiasában*) nemzetközi és hazai forrásanyagot gazdagon felhasználó kiváló munkái igazolják. A Bányai Ferenc – Nagypál Szabolcs szerzőpáros által jegyzett két publikáció, valamint Talabos Dávidné Lukács Nikolett írása (a bűn és az irodalom kapcsolatáról) kapcsán kiemelendő, hogy egyaránt bevonják az audiovizuális műveket, az általuk vizsgált irodalmi művek filmes adaptációit. Sáry Pál elemzése a Szent Pál leveleiben meglévő metaforákról hiánypótlónak tekinthető, mivel a hazai 'jog és irodalom'-kutatás eddig nem terjedt ki a Szentírás jogi vonatkozású megközelítésére, szemben a nemzetközi szakirodalom példáival. Jövőbeli kutatások tárgya lehet maga a „szövegség” fogalmának elemzése, vagy olyan fogalmak, mint a „bosszú”, a „megbocsájtás”, az „engedetlenség”.

8. Iustitia kötetei mára védjeggyé váltak a hazai jog és irodalom, jogbölcseleti kutatások színvonalának, amellyel szemben, érthető módon, olvasóközönsége is jogos elvárásokat támaszt, ahogyan például Majtényi Balázsnál olvasható:

„Talán a hazai *jog és irodalom*-kutatások eljutottak odáig, hogy a sorozat következő részeiben a szerkesztők már tematikus kötetek megjelentetésével orientálják a további kutatásokat. Az e könyvben tárgyalt témák több ilyen tanulmánykötet ígérését is rejtik, önálló kötet tárgya lehetne az intertextualitás vagy akár az oktatás-módszer-tani kérdések elemzése.”¹⁹

Recenzens reméli, hogy az ötödik kötetben Iustitia előre tekint, panorámaképet mutat nemcsak a hazai, de a határon túli magyar (például a kolozsvári) és nyugat-európai (különösen az eddig kevésbé ismert német, francia, spanyol) műhelymunkákról is. Természetesen úgy, ahogyan ezt kell: szabálytalanul, heterogén módon, tematikusan.

Munkácsi Péter*

¹⁹ MAJTÉNYI (4. lj.) 96.

* Közigazgatási tanácsadó, Igazságügyi Minisztérium, 1055 Budapest, Kossuth tér 4.
E-mail: peter.munkacsi@im.gov.hu.